

Леся Володимирівна Горбань,

кандидатка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-3111-1964>

УДК 376-056.45

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-4\(87\)-12-16](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-4(87)-12-16)

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОБДАРОВАНІСТІ УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ В ПРОЦЕСІ НАУКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація.

У статті виокремлено наукову освіту як пріоритетну умову самореалізації учнівською молоддю інтелектуальних здібностей. Проблему самореалізації обдарованості розглянуто з урахуванням філософського, психологічного та педагогічного дискурсів. Наголошено на вчасній педагогічній підтримці в обдарованих осіб наукового мислення, креативності, дослідницьких навичок, а також на створенні освітнього простору, що є сприятливим для проявів творчої ініціативи, самостійності та відповідальності в прийнятті та реалізації інноваційних ідей. Визначено умови для підготовки науковців нової генерації. Сформульовано висновок про самореалізацію обдарованості учнівської молоді в умовах наукової освіти як фактор соціальних змін і стратегій на шляху цивілізаційного поступу суспільства.

Ключові слова: наукова освіта; обдарованість; учнівська молодь; самореалізація.

Швидкі темпи глобалізаційних процесів сприяють безлічі змін не лише в соціальній, політичній, економічній сферах, а й у освітньо-культурній. Особливо яскраво це виражено в змінах способів життєдіяльності обдарованої учнівської молоді після онлайн-навчання в умовах пандемії та повномасштабного вторгнення військ росії в Україну 24 лютого 2022 року. У таких умовах значно звузився освітній простір і педагогічна підтримка самореалізації обдарованої учнівської молоді.

Самореалізація – це здатність особистості пізнати себе і реалізувати своє покликання. Обдарована особистість має потребу в самореалізації, однак не завжди усвідомлює її значення для себе, оточення та суспільства. Науковці засвідчують, що самореалізація можлива, коли обдарована особистість визначила її стратегію – шляхи особистісного розвитку та самовдосконалення [5, с. 129].

Обдарованій учнівській молоді властива амбіція, широке коло інтересів, багато життєвих планів, з одного боку, та зазвичай серйозні соціально-психологічні проблеми – з іншого. Саме тому першочерговим завданням модернізації освіти є виховання, орієнтоване на захист інтересів і збереження здоров'я, соціальне благополуччя, успішну самореалізацію обда-

рованої учнівської молоді, яка «творчо вирішуватиме не лише поточні завдання, а й ті, що виникатимуть у майбутньому» [1, с. 140].

Незалежно від культурної спадщини, яку успадковують діти на глобальному рівні, варто звернути увагу на явища, які безпосередньо відображаються на їхньому розвитку та становленні в суспільстві. Особливо важливо вчасно надати підтримку обдарованій молоді, розв'язати проблему створення комфортного освітнього середовища, виявити гуманістичний потенціал обдарованої особистості як громадянина та професіонала.

У науковому просторі простежуються дві моделі розвитку обдарованості учнівської молоді в Україні. Згідно з першою, концепція розвитку молоді зорієнтована на провідну роль педагогів, які визначають для обдарованих особистостей способи самореалізації їхньої обдарованості, визначають амбіції, цінності та переконання, яких має дотримуватися учнівська молодь.

Інша модель передбачає розвиток молоді як відкритий процес із коригувальною роллю педагогів, які створюють сприятливі умови для розвитку критичного мислення, креативності, дослідницьких навичок і надають їм простір для прояву ініціативи та прийняття

інноваційних рішень. Такий особистісно зорієнтований підхід потребує поглиблених знань із різних наукових галузей: педагогіки, філософії, психології.

У *філософській науці* самореалізація обдарованої учнівської молоді розглядається з позицій моралі. У цьому контексті увагу приділяють розвитку «духовності» як категорії людського буття, що виявляється в здатності обдарованої особистості переймати культуру та зберігати здатність до постійного процесу успішного самотворення і кар'єрного зростання.

Прояснення всієї сутності життя обдарованої особистості крізь категорії «дух» і «духовність» свідчить про її можливість досягти та відображати навколишній світ, бути його творцем. Духовність слугує інтегральною категорією, що виражає теоретико-пізнавальну, проєктно-творчу та морально-аксіологічну активність особистості. Таке розуміння духовності знайшло відображення ще в поглядах Джованні Піко деллі Мірандоллі, Джанноццо Марнетті, Леона Батіста Альберті та ін.

Повномасштабна війна проти України призвела до переосмислення феномену «духовність» у розрізі людського буття. Ще К. Ясперс стверджував, що справжній сенс буття відкривається людині лише в миті глибоких потрясінь. У складних життєвих ситуаціях обдарована особистість здатна досконало пізнати свою справжню сутність, якщо їй вистачить мудрості та досвіду. Самопізнання задля самореалізації обдарованості потребує повної самовіддачі, терпіння, мужності та ширості пошуків.

Сучасна філософія освіти (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.) доводить, що сталий розвиток суспільства неможливий без системи виховання та освіти, яка здатна підготувати кожне наступне покоління до прийняття людських знань, норм і цінностей, властивих наявному досвіду духовного життя. Такий освітній вплив на обдаровану учнівську молодь реалізується з урахуванням традицій, де засвоєння досвіду духовного життя відбувається в природовідповідному середовищі, що дає змогу обдарованій молоді успішно інтегруватися до світової культури.

Розглядаючи освітньо-культурний синтез як засіб людської самореалізації, важливо виявити нові невичерпні можливості обдарованої учнівської молоді, здатність впливати на історичний процес, утворюючи нові шляхи та напрями розвитку людства.

Розглядаючи *психологічні підходи* щодо вивчення проблеми самореалізації обдарованої особистості, важливо з'ясувати значення самодисципліни. Самодисципліна – це не те саме, що мотивація чи сила волі. Мотивація і сила

волі сприяють розвитку самодисципліни, проте це лише допоміжні інструменти на шляху до мети. Рівень самодисципліни обдарованої особистості в поєднанні з її IQ – це внутрішня умова успішної самореалізації.

Кожна обдарована особистість, щоб досягти самореалізації, має бути самодисциплінованою, уміти організувати свій час, контролювати витрати, боротися з перешкодами на своєму шляху. Успіх самореалізації обдарованості починається з дотримання таких принципів щоденної самодисципліни:

- виконувати обіцянки, бути пунктуальним, виокремлювати в щоденнику важливі справи як пріоритетні, планувати день і виконувати заплановані дії: ВТ (важливо-терміново), ВН (важливо-нетерміново), НТ (неважливо-терміново), НН (неважливо-нетерміново); прокидатися за першим сигналом «внутрішнього будильника»;

- вести трекер – таблицю-календар, у якій ви фіксуєтеся виконані завдання, а потім з'ясовується те, наскільки вони були успішними;

- швидко приймати рішення, не залежати від гаджетів, налаштовують таймер на виконання роботи, не ігнорувати спорт.

У ході наукових досліджень психолог С. Мадді побудував теорію особистості, яка має задатки до реалізації власного потенціалу. З-поміж основних характеристик повноцінного функціонуючого індивіда він наводить такі: наявність творчого потенціалу; відчуття самостійного контролювання життя; володіння свободою волі та дії в усіх життєвих ситуаціях, спонтанне прийняття рішень у різній обстановці, високий рівень можливостей до адаптації та підвищена рухливість [4].

Зокрема І. Бех зазначає, що самореалізація – це процес предметного втілення особистістю базових інтелектуально-особистісних утворень, набутих на етапі самоактуалізації – процесу набуття особистістю внутрішніх сил (якостей, смисло-ціннісних орієнтацій, здібностей), які виступають спонуками до її усвідомленої діяльності та поведінки [2]. Можна припустити, що самореалізація обдарованої учнівської молоді залежить від взаємодії об'єктивних умов (походження, оточення, рівень освіти, задатки тощо) та суб'єктивних особливостей (активність/пасивність особистості, її здатність до проєктно-творчої діяльності, самодисципліни тощо).

Прагнення проявити себе в соціумі є одним із головних стимулів у самореалізації. Що стосується обдарованої учнівської молоді, то таке прагнення має яскраве вираження: 1) високу пізнавальну активність, яка спирається на високий рівень сенсорних і інтелектуальних процесів; 2) творчу інтерпретацію пізнавального

досвіду; 3) емоційну захопленість діяльністю (схильність до конкретної діяльності) [2; 9].

Так, В. Моляко зазначає, що «обдарованість – це свого роду міра генетично і дослідно передбачених можливостей людини адаптуватися до життя» [9, с. 213]. До головних функцій обдарованості дослідник зараховує максимально ефективно пристосування до оточення, світу, розв'язання проблем у різних випадках, і тоді, коли створюються нові, непередбачені, що потребують саме творчого підходу. Таке розуміння обдарованості свідчить про те, що самореалізація обдарованої учнівської молоді на засадах наукової освіти – це підготовка науковців нового покоління, які здатні робити нові винаходи та відкриття з урахуванням глобальних цілей сталого розвитку.

Оскільки найбільш ефективно самореалізація відбувається в нестандартних для особистості умовах, обдарованість забезпечує максимальну адаптацію до життя, а наукова освіта сприяє набуттю компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності, допускаємо, що самореалізацію обдарованої учнівської молоді можна уявити як взаємозв'язок трьох системоутворювальних факторів: 1) усвідомлення та сприйняття себе як унікальної особистості (самопізнання, самооцінка, само модель); 2) зміна себе в особистісно значущому напрямі (самоосвіта, саморозвиток); 3) збереження набутих переваг (самоконтроль, саморегуляція). Такий взаємозв'язок потребує розвитку позитивної «Я-концепції» та проєктно-творчої діяльності з оточуючими.

Українські реалії вимагають врахування ще одного важливого компонента самореалізація обдарованої учнівської молоді на засадах наукової освіти – самоідентифікації. Потужність української державності продемонстровано всьому світу. Українська держава та її громадяни нині асоціюються з могутністю та неймовірною стійкістю. Тому всі громадяни України у своїх словах і вчинках мають стати державниками, наслідувачами культурно-національної традиції, адже загроза з боку сусіда-агресора існуватиме й надалі.

Педагогічний аспект досліджуваної проблеми вказує на те, що самореалізацію обдарованої учнівської молоді на засадах наукової освіти краще стимулювати під впливом певних умов.

Зокрема Л. Гриневич, Н. Морзе і М. Бойко зазначають, що формування наукового мислення відбувається за допомогою освоєння наукових методів і досвіду людства стосовно самореалізації та творчого розвитку особистості й задоволення потреб суспільства [3]. Так, Л. Левченко пропонує оптимальні педагогічні

умови для творчої самореалізації здібних і обдарованих підлітків, юнаків у процесі їхньої дослідницької роботи, до яких зараховано:

- фахову підготовку вчителя донаукової роботи та гуманістичної комунікації в школі нового типу;
- навчання учнів основ творчої самореалізації, дослідницької роботи;
- створення організаційних, педагогічних і психологічних механізмів, які забезпечують чітку й активну діяльність педагога дослідника та дослідника-учня;
- організацію творчої взаємодії всіх суб'єктів дослідництва на наукових засадах творчої діяльності;
- застосування комплексу педагогічної діагностики для оперативного й об'єктивного вимірювання та оцінки динаміки перебігу самореалізації творчих здібностей і вмінь учнів [8].

Зокрема Н. Комісаренко було визначено такий комплекс організаційно-педагогічних умов самореалізації учнівської молоді: наявність науково обґрунтованого методичного забезпечення тих форм і засобів позакласної діяльності, які сприяють розвитку природних здібностей і творчих можливостей дітей у фізичній праці, різноманітних народних ремеслах, художній і технічній творчості, природоохоронній роботі, науково-дослідницькій діяльності; надання учням можливості «мігрувати», обираючи собі заняття за здібностями; створення в процесі гурткової діяльності умов для комфортного інтелектуально-творчого спілкування [7]. Натомість О. Кобрій до педагогічних умов досягнення самореалізації в шкільній практиці зараховує: забезпечення індивідуалізації, проблемності змісту освіти, зменшення частки засвоєваної інформації, акцент на самостійну роботу учнів, а також приклад педагога для наслідування, його чітка моральна позиція, демократизація стосунків з учнями, коли не нав'язуються погляди і переконання, не втручаються в поведінку, а дбайливо ставляться до оточуючих, поважають їхню гідність. Окрім того, автор підкреслює, що готовність до самоосвіти та громадянська відповідальність за своє навчання завжди будуть цінними надбаннями особистості та займатимуть чільне місце в неперервній освіті [6].

Педагогічні умови, що пов'язані з самореалізацією учнівської молоді, чинять цілеспрямований вплив фахівця (чи групи фахівців) на обдаровану особистість і не заперечують її внутрішню роботу над собою. Визначаючи педагогічні умови самореалізації обдарованої учнівської молоді на засадах наукової освіти, варто врахувати таке:

- 1) успіх самореалізації обдарованої учнівської молоді залежить від їхнього інтересу до

дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності та рівня компетентності фахівців, що здійснюють наукову освіту;

2) дослідно-орієнтоване навчання має стимулювати всебічний розвиток, мотивувати до подальших дій;

3) для досягнення успіху, старшокласникам необхідно оволодівати знаннями й уміннями дослідницької та проектно-творчої діяльності.

Відповідно до окреслених вимог, нами було визначено три педагогічні умови самореалізації обдарованої учнівської молоді на засадах наукової освіти. Перша педагогічна умова – це проведення методичної роботи з фахівцями, які здійснюють наукову освіту щодо питань організації дослідницької та проектно-творчої діяльності. Друга педагогічна умова – це спрямування мотиваційно-ціннісної сфери обдарованої учнівської молоді на всебічний розвиток у процесі дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності. Третя педагогічна умова – це здобуття обдарованою учнівською молоддю сукупності знань, вмінь і навичок дослідницької та проектно-творчої діяльності.

Таким чином, робота з обдарованою учнівською молоддю має стати відповіддю на суспільні вимоги та головні завдання плану відновлення України (зокрема, посилення інтеграції України в міжнародні мережі знань та інформації, синхронізації стандартів STEAM-підходів з освітніми програмами ЄС та посилення інтеграції науки та інновацій в освітній процес). Реалії сьогодення вимагають від держави створення сприятливих умов для підготовки науковців нової генерації. Для цього важливим є:

1) використання новітніх технологій і засобів навчання;

2) упровадження освітніх програм спеціалізованої освіти наукового спрямування, які задовольняють пізнавальні потреби різного рівня шляхом інтеграції формальної та неформальної освіти;

3) забезпечення розвитку дослідницької компетентності через безпосереднє залучення учнів базової та профільної школи до навчальної наукової, конструкторської, винахідницької та пошукової діяльності відповідно до Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування;

4) орієнтація на національну ідею, збереження розмаїття культурних традицій попередніх історичних етапів;

5) пошук і професійна підготовка нових ефективних STEAM-учителів;

6) налагодження співпраці з різними фахівцями щодо урізноманітнення карти просування обдарованої учнівської молоді.

Видозміна суспільства – це насамперед видозмінювання кожної окремої людини, її способу сприйняття навколишньої дійсності. Вважаємо, що в такому процесі наукова освіта може стати одним із факторів соціальних змін – бути основоположником у виробленні нових прагнень і стратегій на шляху цивілізаційного поступу суспільства.

Використані літературні джерела

1. *Антонюк Л.* Діагностика обдарованих дітей і підлітків – важливе завдання педагогічного колективу навчального закладу / Л. Антонюк // *Нова педагогічна думка*. – 2018. – № 1. – С. 140–146.

2. *Бех І. Д.* Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2009. – 248 с.

3. *Гриневич Л. М.* Наукова освіта як основа формування інноваційної компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства / Л. М. Гриневич, Н. В. Морзе, М. А. Бойко // *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2020. – Т. 77. – № 3. – С. 1–26.

4. *Дмитрієв Д.* Діяльність як умова самореалізації особистості / Д. Дмитрієв. – 2018. – URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/diyalnist-yak-umova-samorealizaci%D1%97-osobistosti/>.

5. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: монографія* / ред.: В. О. Моляко, О. Л. Музика; Державний фонд фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.

6. *Кобрій О.* Педагогічні умови досягнення самовизначення та самореалізації особистості / О. Кобрій // *Молодь і ринок*. – 2019. – № 2. – С. 31–35.

7. *Комісаренко Н. О.* Творча самореалізація учнів у позакласній діяльності сільської школи: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 / Н. О. Комісаренко. – Київ, 2003. – 201 с.

8. *Левченко Л. С.* Педагогічні умови творчої самореалізації старшокласників у навчальній проектній діяльності / Л. С. Левченко // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. – 2015. – № 1. – С. 163–171.

9. *Моляко В. А.* Творческая конструкторология (пролегомены) / В. А. Моляко. – Киев : Освіта України, 2007. – 388 с.

References

1. Antoniuk, L. (2018). Diahnostyka obdarovanykh ditei i pidlitkiv – vazhlyve zavdannia pedahohichnoho kolektyvu navchalnoho zakladu [Diagnosis of gifted children and adolescents is an important task of the teaching staff of the educational institution]. *Nova pedahohichna dumka – A new pedagogical thought*. No. 1. P. 140–146. [in Ukrainian].

2. Bekh, I. D. (2009). *Psykhologichni dzherela vykhovnoi maisternosti [Psychological sources of educational skills]*. Kyiv, 248 p. [in Ukrainian].

3. Hrynevych, L. M., Morze, N. V., & Boiko, M. A. (2020). Naukova osvita yak osnova formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti v umovakh tsyfrovoy transformatsii suspilstva [Scientific education as a basis for the formation of innovative competence in the context of digital transformation of society]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*. Vol. 77. No. 3. P. 1–26. [in Ukrainian].

4. Dmytriiev, D. (2018). *Diialnist yak umova samorealizatsii osobystosti [Activity as a condition of self-realization of the individual]*. Retrieved from: <https://pyrogiv.kiev.ua/diialnist-yak-umova-samorealizaci%D1%97-osobystosti/>.

5. Moliako, V. O., & Muzyka, O. L. (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results]*. Zhytomyr, 320 p. [in Ukrainian].

6. Kobrii, O. (2019). *Pedahohichni umovy dosiahnennia samovyznachennia ta samorealizatsii osobystosti [Pedagogical conditions for achieving self-determination and self-realization of the individual]*. *Molod i rynek – Youth and the Market*. No. 2. P. 31–35. [in Ukrainian].

7. Komisarenko, N. O. (2003). *Tvorcha samorealizatsiia uchniv u pozaklasnii diialnosti silskoi shkoly [Creative self-realization of students in extracurricular activities of a rural school]*. *PhD thesis*. Kyiv, 201 p. [in Ukrainian].

8. Levchenko, L. S. (2015). *Pedahohichni umovy tvorchoi samorealizatsii starshoklasnykiv u navchalnii proektnii diialnosti [Pedagogical conditions of creative self-realization of high school students in educational project activities]*. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No 1. P. 163–171. [in Ukrainian].

9. Moliako, V. A. (2007). *Tvorcheskaia konstruktolohyia (prolehomeny) [Creative constructology (prolegomena)]*. Kyiv, 388 p. [in Ukrainian].

Horban Lesia. Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher at the Institute of Gifted Child of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SELF-REALIZATION OF GIVENESS BY STUDENTS IN THE PROCESS OF SCIENTIFIC EDUCATION

Summary.

The article highlights the problem of self-realization of student youth based on scientific education. It is noted that two models of youth development and formation in Ukraine can be traced in the scientific space. According to the first model, the concept of youth development is fully considered from the position of absolute control and management of adults, who indicate the direction and way of self-realization of youth, determine the ambitions, values and beliefs that young people should adhere to. Another model is the opposite and envisages youth development as an open process supported by adults who create favorable conditions for the development of critical thinking, creativity, research skills and provide them with space for initiative and decision-making. This approach requires deep knowledge in various scientific fields, in particular in the context of philosophical, psychological and pedagogical knowledge. The conditions for the training of scientists of the new generation have been defined: the use of the latest technologies and teaching aids; implementation of educational programs of specialized scientific education, which satisfy cognitive needs of different levels through the integration of formal and informal education; ensuring the development of research competence through the direct involvement of students of basic and specialized schools in educational scientific, design, inventive and research activities in accordance with the Standard of specialized education in scientific direction; orientation to the national idea, preservation of the diversity of cultural traditions of previous historical stages; search and professional training of new effective STEAM-teachers; establishment of cooperation with various specialists regarding the diversification of the map of the promotion of gifted student youth. It was concluded that scientific education can become one of the factors of social changes – to be the founder in the development of new aspirations and strategies on the path of civilizational progress of society.

Keywords: scientific education; giftedness; gifted youth; self-realization.

Стаття надійшла до редакції 22 вересня 2022 року